

TERITORIJALNI
ŽANROVI

Na koji način metropolski žanr određuje zagrebačku gradsku zbilju, pokazali smo na drugom mjestu (10; 1997). Zato u ovom odjeljku rabimo samo nekoliko natuknica, analitički obrazloženih prije.

Glavni smjer analize poučava da su metropolska mjesta **jedina neprenosiva mjesta** u druge životne cjeline. Zagreb je metropolskim mjestom (zajedno s još nekoliko hrvatskih gradova) **samo u modernom hrvatskom društvu** koje se s pomoću njega u ulozi glavnog grada **samoo-blikovalo**. Drukčije rečeno, metropolska su mjesta sabirališta identitetne i strukturne stabilnosti jedne društvene skupine. Ta njihova zadaća, predvidljivo, omogućuje da se metropolska mjesta jasno odijele od drugih: da se odijele gradovi u kojima se spomenuta zadaća izgrađuje te da se odijele posebna mjesta u tim gradovima gdje je prisutnost metropolskih mjerila i označitelja dominantna. Na drugoj strani, razgraničenja metropolske mreže mjesta unosi i posebna mjerila kakvoće i primjerenosti u oblikovnu i funkcionalnu praksu gradova s tim mjestima. Atribut “metropolski” jasno naznačuje da ono što “prirodno” pripada tim mjestima, i što im je “prirodno” primjereno, **nije samorazumljivo** na drugim mjestima.

Iznesene natuknice upućuju da **nije** cijela zagrebačka zbilja metropolskim mjestom. Nije, najprije, zbog toga što **nije homogena** s obzirom na prisutnost kolektivnih označitelja s pomoću kojih se učvršćuju značenjske mreže potrebne za akumulaciju slika kolektivne i strukturne stabilnosti. Više je mjerodavnih analiza potvrdilo da je koncentracija takvih označitelja najveća na potezu Gornji grad - Donji grad - Sava. Moguće je, dakako, takve označitelje uočiti **ili “intuirati”** i na drugim mjestima u gradu (primjerice potez 16. meridijana, maksimirska šuma, Medvednica, Mirogoj itd.). Ali spomenuti potez nagovještuje da je njihova koncentracija na tom teritoriju takva da su oni prirodna dominirajuća uporišta tamošnje urbane preobrazbe.

Odmjeri li se kritičnije spomenuti potez, lako je uočiti da je ta njegova posebnost priznata i u dosadašnjim nacrtima generalnih urbanističkih planova, napose u posljednjem iz osamdesetih godina. Koliko se ona (posebnost) primjereno i artikulirala odabranim graditeljskim i urbanističkim sintaksama posebno je pitanje, djelomično neovisno o prijašnjem uvidu. Neovisno zbog toga što je odbir sintakse (skupa oblikovnih i regulativnih pravila) ovisio o više međusobno oprečnih fantazama, intencija kojih nije bila dosljedno metropolsko dovršavanje Zagreba nego uspostava **svojevrzne “diktature apstrakcija”** (apstrakcije o savršenoj socijalističkoj državi, apstrakcije o tehničkoj harmoniji, apstrakcije o selu u gradskom središtu itd.). Zahvaljujući tomu, glavni sintaktički imperativi nisu nerijetko poticali stvaranje primjera metropolske izvrsnosti, koji baš **zbog te izvrsnosti nisu prenosivi drugamo**, nego stvaranje primjera u kojima se **nedvosmisleno potvrđuje hrvatski “talent” za reprize**. Ili ti drukčije: nadarenost za (izvrsno) ponavljanje.

Na tom tragu metropolsko je dovršavanje Zagreba ostalo ograničeno obvezom da se **strasno ponove**, najčešće neželjni, graditeljski primjeri podrijetlom iz drugih zemalja ili gradova. Upozoriti je: i graditeljska i urbanistička retorika prve hrvatske modernizacije, promatra li se na razini modela, nije originalna. No za tim nema ni posebne potrebe, jer Zagreb **prirodno spada** u skupinu i mrežu gradova koji su prirodni baštinici šireg programa secesijske originalnosti. Drukčije rečeno, secesijska je graditeljska retorika **jednako zavičajno originalna u Zagrebu** koliko u Beču ili Pragu. Zato ona u Zagrebu, unatoč univerzalnim zadacima i intencijama, može funkcionirati kao samorazumljiva strategija **s lokalnom legitimacijom**. Ona se **ne prakticira** u Zagrebu kao retoričko ponavljanje događaja prirodnih na drugom mjestu, nego se i u Zagrebu **prirodno događa**. Posljedica je, vidjelo se, uspješna životna i socijalna (re)interpretacija modela. Njegove su intencije na djelu. Ali su na djelu i razlike koje imaju status priznatih dobara baš zato što su izazvane modelom.

U drugoj hrvatskoj modernizaciji suspendirana je baš ta presudna uloga životnog konteksta. Suspendirana na mjestu konteksta **zaleđuje socijalnu prazninu i muk**. Zahvaljujući tomu, metropolsko se dovršavanje Zagreba rastvara u niz **mehaničkih** graditeljskih gesta koje svoju izvrsnost mogu potvrditi samo nedvosmislenom vezom s kojim od orijentirajućih fantazama druge modernizacije, **ali ne i sa**

životnim i razvojnim tijelom Zagreba. Zacijelo je to glavni razlog zašto je metropolsko dovršavanje Zagreba tijekom druge modernizacije bilo srodnije dovršavanju središta nacionalne (paleo)industrijske negoli dovršavanju nacionalne metropole. Imaju li se na umu sve unutrašnje paranoje poretka, nije neopravdano upozoriti da je to, zacijelo, bio i urbanistima jedini pristupačni način da se živim očuva ako ništa drugo onda uvid da se metropolsko dovršavanje Zagreba treba odigrati na spomenutom potezu. No samo ograničenje bitno ne mijenja označnice događaja. Tijekom druge modernizacije zagrebački se metropolski potez **nije oblikovao** kao mjesto neprenosivo drugamo. Naprotiv, oblikovao se kao zbirka prenesenih (i prenosivih) primjera graditeljskog umijeća, **podrijetlom s drugih (ne)mjesta.** Činjenica da na njemu ima nekoliko primjera profesionalne izvrsnosti bitno ne ugrožava samu tvrdnju.

Upozorili smo da u zagrebačkoj gradskoj zbilji ima i drugih mjesta s metropolskim mogućnostima. Ali spomenuti potez bitno određuje sadašnje metropolske attribute grada. Već i zato se pitanje o oblikovanju metropolskog pročelja, a ono nije, upozorili smo u prijašnjim analizama (10; 1997), oblikovano, lokalizira na njemu. Nerijetko se opravdano upozoruje da za takav pothvat Hrvatska nije financijski snažna. Ali njezina financijska nemoć **nije** glavna teškoća. Naprotiv, glavna je teškoća u (ne)odlučnosti da se jasnije misli o dugoročnoj identitetnoj i strukturnoj stabilnosti hrvatskog društva i njegove države.

Velegrad

U raspravi o zagrebačkom gradskom identitetu (10; 1997) u posebnoj su analizi predočena osnovna obilježja velegradske zbiljnosti. Ustvrdeno je, također, da je Zagreb postao zbiljskim velegradom tijekom druge modernizacije, dakle u razdoblju 1946.-1990. godine. Prije toga nerijetko se u društvenoj komunikaciji rabe i velegradski pridjevi za opis Zagreba. Ali oni su pretežno posljedica potrebnih stilskih i komunikacijskih gesta. S činjenicama imaju malo zajedničkog.

U genezi velegradskog Zagreba uočljiv je nemali paradoks. U europskoj urbanoj tradiciji velegradovi su izravne posljedice koliko sposobnosti pojedinih gradskih i zemaljskih elita za određeni tip razvitka toliko i osnaženih tržišnih procesa koji, **baš u velegradskim uvjetima,** dobivaju socijalnu i socijalnu/ekologijsku potporu, potrebnu za njihovo dugoročno ubrzanje. U razdoblju kada se Zagreb

oblikuje velegradski, voljom poretka tržište je suspendirano s mjesta mjerodavnog preusmjerivača javnih dobara i izazivača gospodarske i razvojne inicijative. Ono, dakako, nije ukinuto. Ali je njegova **strategijska uloga** reducirana na pomoćni mehanizam razmjene dobara, pogodan za napredak uglavnom manje važnih društvenih aktera. Temeljne strategijske odluke i strategijski akteri oblikuju se, pak, neovisno o tržištu, na temelju institucionalizirane sistemске volje koja djeluje kroz likove specifične političke osmoze države i partije.

Iz paradoksa izlazi da je uspon velegradskog Zagreba **bez dublje veze** s gospodarskim usponom i tržišnom racionalnošću. Točnija je tvrdnja da se Zagreb, kao **imaginarni** velegrad stavlja na raspolaganje “radnim ljudima” kao najvažnije društveno dobro. Budući da nije zbiljskim velegradom, on je nužno **obećanim**. Poredak pak ne može sebi dopustiti zaborav glavnih obećanja, jer tako izravno gubi utopijsku legitimaciju, a time i glavnu polugu u održavanju poretka. Rezultat je sistemski imeprativ da Zagreb **mora** postati velegradom. Pokretač “velegradskosti” nije, rečeno je, tržišna i gospodarska zrelost. To znači da se “radnim ljudima” koji dolaze u imaginarni velegrad (pretvarajući ga u stvarni) mora staviti u izgled životna perspektiva poduprta drukčijom argumentacijom od one što pripada gospodarskoj racionalnosti. Ona se, poznato je, nalazi u **višku sistemске ponude institucionalnih likova perspektive** iliti, drukčije rečeno, u višku ponude da se stekne društveni/politički položaj (odvojen od tržišne povijesti). Grubo rečeno, velegradski uspon Zagreba tijekom razdoblja druge hrvatske modernizacije temelji se na višku ponude rentijerskih položaja osiguranih općom legitimacijom poretka (zajamčenih državom). Zahvaljujući tomu, mnogi novodošli, prihvaćajući ulogu “radnih ljudi”, **postaju poretkom ovlašteni rentijeri**. Pri tomu prihvaćaju i dva nužna uvjeta: **pristaju biti velegradskom masom, potrebnom za opstanak velegrada, i pristaju biti “manekeni-ma” poretka**.

Iz predočenih tvrdnja lako je izvesti zaključak da zagrebačka velegradska povijest iz razdoblja druge hrvatske modernizacije **nije** funkcionalno ovisna o gospodarskoj preobrazbi. Naprotiv, ona **tek mora izazvati** poretkom priznate oblike gospodarske prakse i komunikacije. Budući da poredak doktrinarno ne dopušta mogućnost osamostaljivanja tržišta u ulozi fatalnog subjekta alokacije dobara, velegradska zbilja djeluje na dva usporedna načina.

Na temelju prvog načina poredak izgrađuje velegradsko gospodarstvo s potrebnom “radničkom većinom” i s državom u ulozi glavnog subjekta alokacije dobara i redistribucije dobiti. Na temelju drugog načina velegradska zbiljnost, **autonomno**, oblikuje okvir koji je prirodno stanište sudionika “sivog” gospodarstva. Drukčije rečeno, šverceru ili krijumčaru dobara, odsutnih u sistemskoj proizvodnji i potražnji, velegrad je mjesto gdje se njihov rizik i trud **isplati najviše**.

Bilo je pokušaja da se velegradska povijest Zagreba iz razdoblja druge hrvatske modernizacije svede na tipičnu zbiljnost velegradske ekspanzije u latinoameričkoj urbanizaciji šezdesetih i sedamdesetih godina. Međutim, ta redukcija nije opravdana. Nedvojbeno je da su na analognoj razini usporedive jer su oblikovane bez stvarnog gospodarskog poticaja: zagrebačka na temelju volje poretka, a latinoamerička na temelju radikalne prerazdiobe dobara u korist grada. Ali tu se usporedivost i iscrpljuje. Zagrebačka velegradska povijest posredno izazivlje industrijsku ekspanziju, premda je tržište suspendirano u ulozi strategijskog sudionika razvitka. Latinoamerička ne izazivlje nikakvu dodatnu gestu: ona samo drukčije imenuje sirotinju. Izravni je otisak te razlike činjenica da zagrebačka velegradska zbiljnost djeluje kao “divlji” lik velegrada. Ali, ipak, velegrada u kojemu se povjerenje u vlastiti rad kao u sredstvo osobnog boljitka nije posve zadržalo.

Dakako da skicirane strukturne nedoumice otežavaju i jasno žanrovsko razgraničenje likova velegrada u Zagrebu. Premda je Zagreb velegrad, sva zagrebačka mjesta **nisu** velegradska, **a ne trebaju to ni postati**. U epistemološkom modelu “novih urbanih politika” europskih gradova lako je uočiti da se likovi velegrada jasno dijele od ostalih likova gradske zbiljnosti. Dijeljenje nije teško jer se velegradski sklopovi izravno vežu s **gospodarskom i komunikacijskom efikasnošću**. Drukčije rečeno, velegradska su mjesta ponajprije ona gdje je gospodarska dinamika i praksa najefikasnija ponajviše zahvaljujući urbanim poticajima (koncentracije ljudi, pristupačnost prometnih poteza, infrastrukturna opremljenost itd.). Sukladno tomu, velegradska mjesta Zagreba ne treba tražiti tamo gdje je očito da su ona prirodna staništa metropolskih ili kojih drugih gradskih likova. Treba ih tražiti tamo gdje komunikacijski odnosi **nisu određeni sintaktičkim pravilima identiteta nego pravilima stjecanja dobiti**. Ponajprije su to područja jakih prometnih koridora i dijelovi grada o njima ovisni te

područja s dominirajućim komercijalnim odnosima i ritmovima. Bitno je uočiti da velegrad **nije** lik “otuđenog” grada. Naprotiv, **radikalizacija njegove anonimnosti njegovo je temeljno sintaktično pravilo.**

Zavičajni grad

Ta je sintagma, radikalno promatrano, paradoksalna. Oksimoronski dojam potječe ponajprije iz uvida da je grad, kao sklop i poredak života, **autonoman** u odnosu na likove prirodnih obveza i ovisnosti kakvi su nagoviješteni zavičajnošću. U kolektivnim zapisima najvažnijih europskih tradicija zavičaj je, redovito, mjesto gdje se potvrđuje najčvršća ovisnost (skupina ili pojedinaca) o prirodnim temeljima. Zato je, u isti mah, i mjesto s najjasnijim identitetnim likovima, ali i mjesto s najmanjom slobodom. Na drugoj strani gradski je poredak života projektiran u obzoru autonomističke imaginacije. Sukladno tomu, nije pogreška misliti o gradu kao o poretku života **koji je bezzavičajnost oblikovao kao svoju dugoročnu i strukturnu prednost.** Niz gradskih posebnosti izravna je posljedica te činjenice. Njoj, napokon, grad duguje i svoju sposobnost za stvaranje i množenje izuma i novosti; sposobnost koja je presudno odredila dominirajuće uloge grada u suvremenim društvima.

Prati li se dosljedno naznačeni trag, nije se moguće otrgnuti od zaključka da u takvoj gradskoj zbiljnosti, koja **radikalno** ovisi o autonomističkoj mašti i tradiciji, nije, zapravo, moguća zavičajna svakodnevnica. Nije zbog toga što autonomistička mašta radikalizira ona gradska obilježja koja gradsku zbiljnost fiksiraju na pridjeve kakvi su: neponovljiva, samosvojna, originalna, otvorena itd. Lako je uočiti da spomenuti pridjevi naznačuju one strane gradske zbiljnosti koje se konvencionalno gradu dopisuju uvijek kada se želi posebno priznati njegova **emancipacijska** zadaća i vrijednost.

No već i zgoljni egzistencijalni uvid svakog prosječnog gradskog stanovnika pokazuje da se gradska zbiljnost ne može temeljito predočiti rabe li se isključivo takve skupine atributa. Grad je i zavičajna svakodnevnica. Na drugoj strani njegove zbiljnosti, dakle, prirodni su svi oni fenomeni koji su oprečni fenomenima što ih opisuje prijašnja skupina atributa. To su fenomeni ponavljanja, ustrajnosti, imitacije, rituala itd. Svi oni dijele jedno zajedničko obilježje: u iskustvu pojedinca ili skupine imaju mjesto **prirodnog/društvenog** fenomena. Od njih se, dakle, ne očē-

kuje da budu uporišta iznimnih događaja ili vrijednosti. Ali se, na drugoj strani, očekuje da budu sastavnice sigurne svakodnevnne **životne** prakse. Zato i zaslužuju atribut prirodnih/društvenih fenomena.

Već i površna inventura podrijetla prirodnih/društvenih događaja u gradu pokazuje da među njima ima malo onih koji su stvarno po podrijetlu “prirodni”. Među njima su tijelo i njegova baština te nekoliko društvenih ritmova određenih prirodnim uvjetima i okolnostima najvažniji. Sve druge sastojine područja prirodne društvenosti su, zapravo, “proizvodi” gradske zbiljnosti, i samo u njoj odredljivi. Međutim, oni su u toj zbiljnosti tako prisutni da se ne mogu od nje odvojiti bez fatalnih posljedica i za njih same i za zbiljnost iz koje se izdvajaju. Oni su, dakle, **neuklonjivi sadržaj gradskog mjesta**. To su sve one odrednice koje, same po sebi, nisu nikakvim posebnim vrijednostima. Ali njihova je uloga u diferenciranju gradskog mjesta tolika da se ono bez njih i ne može diferencirati. Zato se posredno priznaje da one mjestu pripadaju “prirodno”, premda nije riječ o prirodnosti kakvom se služi biologijska znanost. Posrijedi je prirodnost konstruirana s pomoću socijalne sintakse.

Zahvaljujući tomu, i grad, unatoč svojoj autonomističkoj tradiciji i pamćenju, ovisi o svojoj zavičajnosti, dakle o mjestu i mjesnosti, bez koje bi bitno promijenio autentična obilježja. Korisno je uočiti: zavičajnost nužno ne obuhvaća originalne sastavnice grada. Ali kao **cjelina razlika** izrazito ovisnih o mjestu i neprenosivih s njega **neposredno utječe na originalnost grada kao cjeline** . Zato, nerijetko, analitičari i nehotice, premda netočno, tvrde kako je zavičaj temelj gradskog identiteta. Tvrdnja je netočna zbog toga što zavičaj nije jedini, a još manje ekskluzivni, temelj gradskog identiteta.

Predvidljivo je da će zagrebačka zavičajna područja biti izložena pritiscima i metropolskih i velegradskih likova gradske mijene. Obje skupine likova djeluju kao svojevrсни “korektori” zavičajnog svijeta. Međutim, njihova prevlast u gradskoj zbilji najpouzdanijim je znakom suspendiranja zavičajnoga grada. A time i grada kao mreže svakodnevnih ritmova, navika, ponavljanja i prava na – banalnost. Budući da su takve suspenzije u isti mah i suspenzije osnovnih životnih vrijednosti, one širom otvaraju vrata razumijevanju grada kao jedne vrste **privremena boravišta**. Na taj se način **grad promiseće u prigodni socijalni i ekološki savez privremeno prisutnih**. Nije teško uočiti da je na taj način grad ostao bez osnovne socijalne i kulturne obrane.

Zavičajni Zagreb, dakle, proteže se na širokom području gradske zbiljnosti gdje je moguće u kolektivnom iskustvu razviti zamisao o posebnosti mjesta. Izazivanje te zamisli nije ovisno samo o pamćenju onih koji su se tamo već ukorijenili. Ovisno je i o zamislama onih koji su, u ulozi novodošlih, pripravnici takvo mjesto prihvatiti kao novo mjesto vlastitog **imaginarnog** rođenja. Već i zbog toga izazivanje izravno ovisi o tomu u kakav položaj stavlja svakodnevne životne ritmove i njihove prirodne izvedenice. Budući da je, dakle, posebni strukturni lik gradske zbiljnosti zavičajni se Zagreb ne može, a i ne smije, reducirati na druge strukturne likove. U osnovi, njegova obilježja predmetom su kontinuirana i analitičkog i oblikovnog traganja. **Najmanje je netočno ta traganja podvesti pod urbanistički pojam: reurbanizacija.** Njime se označuje proces razgraničenja osnovnih žanrova gradske zbilje, ali i sustavna praksa **socijalizacije** pragmatičnih tvorevina druge modernizacije i njihov prijevod u činjenice i ritmove "stvarnog svijeta". Odmjeri li se na taj način baština druge modernizacije, nije teško uočiti da njezin veći dio **tek ima postati** sastavnicom zavičajnog Zagreba.

Periferijski grad

Periferijski likovi gradske preobrazbe navlastiti su likovi zbog više razloga. Na prvom je mjestu činjenica da je periferija u odnosu prema gradskoj zbiljnosti **hibridna** zbiljnost. Hibridnost je izravni trag dualnog životnog stila periferijskih aktera. Na jednoj strani oni su, kao i ostale gradske skupine, prirodni baštinici i korisnici gradskih dobara i uređenja. U oblikovanju i planiranju vlastite životne perspektive računaju s tim dobrima i uređajima kao i svaki drugi gradski stanovnik. Na drugoj strani, međutim, oni su jednako prirodno baštinici i korisnici (ne)gradskih uvjeta svakodnevnog života. Ta negacija ne znači i nužnu odsutnost osnovne tehničke i društvene infrastrukture. Složenicom se želi naznačiti da su svakodnevni uvjeti periferijskog života bitno prožeti prisutnošću obilježja i činjenica **koje nisu tipično gradske.** (Primjerice, veći udio prirodnih vrijednosti u okolišu, stabilnost susjedstva, manja socijalna i funkcionalna gustoća, veća ovisnost o okućnici i načinu njezine uporabe, veća važnost poljodjelskih poslova u kućnom proračunu itd.) Zato je razložno periferijski životni stil promatrati kao stil **koji teži sinkrono izvlačiti dobit iz dva, ako ne oprečna onda sigurno različita, ži-**

votna ustroja: iz gradskog i iz (ne)gradskog. Socijalni, tehnički i simbolični spojevi tih razlika uporište su periferijskih posebnosti.

U tipičnim predodžbama o periferiji dvije su glavne. Prvoj se periferiji dopisuje pridjev nepoželjna životna područja. Sukladno tomu periferija je široko gradsko područje aktera koji su se pokazali u gradskim natjecanjima za dobra i položaje manje sposobnima i uspješnima. U radikalnoj inačici te predodžbe periferija je istovrsna rubnom području socijalnog i životnog jada. Ili: području “poniženih i uvrijeđenih”.

Drugom se tipičnom predodžbom periferiji dopisuje pridjev ekskluzivna životnog područja, kojim gospodare oni najposobniji i najuspješniji. Sukladno tomu, periferija je životno područje gdje njezini akteri uzorito uspješno spajaju sve prednosti života u gradu i života na ladanju.

Obje predodžbe, premda nagovješćuju po sadržaju izrazito oprečne slike, proizlaze iz zajedničkog temelja. On se najpreglednije može formulirati stavom: periferija je posljedica djelovanja mehanizama socijalne segregacije u gradu. Budući da je ta posljedica proizvod u etičkom pogledu problematična procesa, prirodno je što je i sama zaslužila isti, “problematičan” pridjev.

Nije na ovom mjestu moguće razviti raspravu o ulozi procesa socijalne segregacije u gradu. Upozoriti je, tek, da je ukupna socijalna konfiguracija grada, načelno promatrano, posljedica socijalne segregacije. **No ne samo segregacije.** Kada se strogo slijede implikacije tvrdnje o segregaciji, nužno se dolazi do zaključka da na svim gradskim mjestima gdje jesu, gradski stanovnici jesu **prisilno**. No zaključak opovrgavaju već i površna istraživanja. Nije dvojbeno da su segregacijski mehanizmi djelovali i djeluju na teritorijalni raspored urbanih aktera. Ali se ne može isključiti ni činjenica da su na mnoga mjesta, za druge aktere **manje privlačna**, došli vlastitom, **slobodnom odlukom**. Uzme li se ta činjenica u obzir, lako je uočiti da je periferijsko područje obilježeno rasporedom aktera koji su tamo prispjeli nagnani segregacijskom nuždom, ali i rasporedom aktera koji su periferijsko područje odabrali slobodno, na temelju odbira odgovarajućeg životnog stila. Nije prijeporno da se po slobodnu odbiru uspješnije orijentiraju moćniji i bogatiji sudionici gradske zbilje. Ali nije prijeporno ni to da se po slobodnom odbiru orijentiraju i sudionici koji se u elitu najmoćnijih nikako ne mogu ubrojiti.

Na temelju ponuđenih stavova razložno je o periferiji misliti kao o autonomnu životnom području koje, kao i

druga gradska područja, ima sukladnu socijalnu strukturu. No cjelina te strukture prožeta je životnim stilom koji najmanje netočno opisuje atribut iz uvodnog ulomka: **hibridnim** životnim stilom. On je opći okvir života i periferijskih bogataša i periferijskih siromaha.

Zagrebačko periferijsko područje u osnovi je **glavno mjesto zagrebačke teritorijalne i demografske ekspanzije**. Na drugoj strani, nadzor te ekspanzije nije nikada dosljedno uspostavljen, premda su na njegovu nužnost upozorili već i autori Generalnog urbanističkog plana iz osamdesetih godina. Glavna zapreka uspješnu nadzoru osamdesetih godina bio je “prirodni” interes velikih građevinskih i (paleo)industrijskih radnih organizacija za širenjem grada. Budući da su, kako je naznačeno, te organizacije organizirale temeljne konstrukcijske djelatnosti poretka, njihove imperativne **poredak je morao nadrediti potrebama grada**. Glavna pak zapreka uspješnu nadzoru devedesetih godina jest činjenica da je Zagreb, u zajednici hrvatskih gradova, **još jedini** zadržao autoritet za razvitak sposobna središta. Je li taj autoritet posljedica njegovih metropolskih ovlasti ili velegradske dubine, predmet je posebne rasprave. U svakom slučaju taj je autoritet u kolektivnom iskustvu hrvatskog stanovništva uglavnom neokrnljen. Zahvaljujući tomu, Zagreb je **jedinim** poželjnim gradom devedesetih godina u Hrvatskoj glavnini ratnih beskućnika i nemalom broju novih nezaposlenika. Oni “prirodno” teže zauzeti zagrebačku periferiju. Dodaju li se tomu oslobođene životne i prebivališne aspiracije sadašnjeg zagrebačkog stanovništva (“život na bregovima”), nije teško predočiti snagu periferijske ekspanzije. Za sve nove dokumente koji opisuju poželjni zagrebački razvitak u budućnosti **uspostava nadzora periferijske ekspanzije nesumnjivo je jedna od temeljnih zadaća**. Ona stavlja na kušnju i uzbaštinjene predodžbe o gradu i upravljačke navike.